

OHTO MANNINEN

Yhden kortin varaan ei voitu heittäytyä

■ ”Suuressa talvisotakeskustelussa” marraskuussa 2003 ounastelin, että näkemykset eivät loppujen lopuksi ole kovin kaukana toisistaan. Erehdyin, joskin on ilolla todettava, että joustoa on näkyvissä. Ylikangas on hyväksymässä Rytin käsitykseksi länsivaltojen voiton.¹ Hänen arviossaan Rytin käsityksestä suursodan lopputilanteesta on varsin paljon samaa kuin omassa tulkinnassani. Eri asia on, katsoiko Ryti 1940 voivansa toimia muuten kuin selviytymisratkaisuin.

Göringin ja Kivimäen keskustelun sisälön osalta Ylikankaan ja oman käsitykseni ero on vain siinä, mainittiinko Saksan ”pian” alkavasta hyökkäyksestä. Sanoisin, että Ylikankaan lähteissä ei ole yhtään aitoa tietoa, joka tukisi tätä yksityiskohtaa. En myöskään ole kiistänyt rauhanehtojen hyväksymisvaiheen sanoiksi purkautunutta katkeruutta.

Suomen hallituksen politiikasta käsityksemme kuitenkin edelleen suuresti eroavat. Ylikangas lähtee siitä, että hallitus, tai ainakin Ryti ja Tanner, arvioivat talvisodan alusta alkaen Saksan voittavan lännensotaretkensä ja noudattivat siksi johdonmukaisesti Saksan-suuntausta. Itse lähden siitä, että hallitus ei halunnut – niin kuin silloin sanottiin – ”ryypätä fataljeja”.

Suursodan leviämisestä vain haittaa

Ylikankaan esittämiin perusteluihin en ole voinut yhtyä. Lähteiden perustalle on rakennettavissa uskottavammin toisenlainen kokonaistulkinta. Vastuulliset valtiomiehet eivät voineet Suomen silloisessa tilanteessa noudattaa länsimielistä tai saksalaismielistä politiikkaa.

Houkutus tarttua länsivaltain apuun oli kyllä suuri. Se näkyi hallituksen maaliskuun alun äkillisessä ja hetkellisessä mielenmuutoksessa avunpyynnön hyväksi ja se näkyi Tannerin 8.2. kirjaamassa Paasikivenkin hetkellisessä innostuksessa, kun luultiin län-

sivaltain aikovan edetä Murmanskista etelään. Ryti kirjasi muistiin 3.1.1940, että maihinnousu Murmanskin alueelle olisi ”meidän kannaltamme erittäin toivottava jos voi tapahtua Kansainliiton avun puitteissa ja muutenkin ellei johda siihen että saamme Saksan viholliseksemme”. Ryti ja Tanner eivät kuitenkaan – maaliskuun alun mahdollista mielenmuutosta lukuun ottamatta – katsoneet länsivaltain apujoukkojen koituvan Suomen hyödyksi. Suursodan tulo Pohjolaan sortaisi Suomen bolshevismiin syliin, kun Saksakin hyökkäisi Pohjolaan.

Niinpä oli käytännössä valittava pienimman pahan ratkaisu ja pyrittävä säilyttämään välit hyvinä tai välttävinä sekä Saksaan että länteen. Siksi avunpyyntöä ei tehty.

Saksako kuitenkin rauhanvälittäjäksi

Ylikankaan kysymys, minkä takia Ryti lähetti heti sodan ensi päivinä Kivimäen taivuttelemaan Saksaa auttamaan kaikin tavoin, jopa ”interventio niihin mukaan lukien”, sisältää jo itsessään ylitulkintoja. Kivimäen joulukuinen matka tapahtui hänen omasta aloitteestaan (7.12.1939). Ajatuksena oli (ainakin) estää Saksaa tunnustamasta Kuusisen hallitusta. Lisäksi, kuten Mannerheim totesi Rytille 10.12. (Rytin muistiinpanot), Kivimäen olisi yritettävä tunnustella rauhanvälityksen mahdollisuutta. Tämä oli Kivimäen päätehtävä Saksan suhteen seuraavien kuukausien ajan. Ylikangas on käyttänyt tehokasta sanaa ”interventio”, joka suomalaisen korvasa merkitsee lähinnä sotilaallista sekaantumista. Diplomaattien kielessä ”intervenir” kuitenkin tarkoittaa välitystoimintaa (niin saksan, ranskan kuin englanninkin kielessä), ja juuri näin (tai vaatimattomammin ”asiaan puuttumisena”) sana on noissa joulukuun viesteissä (Ylikankaan käyttämässä

1. Tosin Ylikangas edelleen luokittelee Söderhjelmin muistiinpanot ”toisen käden lähteiksi”. Ei kai historian­tutkija yleensäkään pääse lähemmäksi kohdehenkilön ajattelua kuin siten, että joku kirjoittaa tämän sanat muistiin. Kyllä Söderhjelmin muistiinpanot on tehty aivan tapahtumien yhteydessä. Vain ani harvoin tutkija pääsee tarkastelemaan henkilön pohdiskeluja, kuten Paasikiven osalta. Ryti taas on kirjannut muistiinpanoihinsa vain muilta kuulemaansa ja ani harvoin muille sanomaansa.

Kivimäen kirjeessä 25.12. ja Tukholman-sähkeessä 24.12.) tulkittava. Saksan siis toivottiin (yhdessä Italian kanssa) voivan vaikuttaa Venäjään. Vastauksena oli ”G:n mukaan Saksa ei voi vaikuttaa Venäjään”.

Kivimäen talvisodan ajan toisen Berliininmatkan (16.–25.2.) tehtävästä on vain yhdenlaista tietoa. Oli selvitettävä, miten Saksa suhtautui Ruotsin sotilaalliseen apuun Suomelle. Tämän mainitsi Ryttille Kivimäen ehdotuksena Tauno Jalanti 15./16.2.² ja tämän mainitsi Kivimäki Ragnar Nordströmille 17.2.³ lähettämässään kirjeessä. Asia oli ajankohtainen, kun Tanner oli juuri 13.2. saanut pääministeri Hanssonilta Saksan varoituksiin vetoavan kieltäytymisen. Samasta asiasta Kivimäki keskusteli 19.2. Berliinissä von Weizsäckerin kanssa ja tästä hän raportoi mahdollisimman pian Ryttille.⁴

Ajatus Saksan rauhanvälityksestä toki eli edelleen. Tarpeeton on siis senkin takia Ylikankaan kysymys, mistä syystä Suomi Kivimäen ja lähettiläs Blücherin kautta antoi saksalaisille Summan murtumisen jälkeen viestin, että Suomi oli aikeissa pyytää länsivaltain apua? Ylitulkitsevakin kysymys on, kun sillä selvästikin halutaan antaa kuva, että kyseessä olisi ollut jokin erityisen voimakas ja poikkeuksellinen salajoukko. Avunpyynnöstä puhuttiin diplomaattipiireissä tuolloin yleisesti. Ruotsi väitti 16.2. Saksalle (Boheman Wiedin prinssille), että Suomi oli kääntynyt länsivaltain puoleen, ja Suomi taas pyysi Ruotsia välittämään länsivaltain hankkeesta tiedon Moskovaan! Toki Suomen ulkopolitiikan johdolla oli eräissä tapauksissa – ja juuri helmi-maaliskuussa 1940 eri suuntiin – tapana käyttää tämänkaltaisia keinoja muuttaakseen suurvaltain (ja pienempienkin) politiikkaa. Kivimäki käytti kyllä asiaa houkutellakseen Saksaa aktiivisuuteen: hän selitti Ruotsin avun estämisen aiheuttavan sellaisen tilanteen, että ainoa keino on ”pyytää apua sieltä mistä sitä voi olla saatavissa”.⁵

Yksimielisyys vallitsee siitä, että Saksan (Hitlerin ja Göringin) intressissä oli saada Suomi suostumaan nopeasti rauhaan, raskaillakin ehdoilla. Suomelle oli osoitettava, että länsivaltain apuretkikunnasta ei ollut hyötyä.

Falkenhorst puolustushaarojen yhteistoiminnan tuntijana

Ylikangas on kuitenkin väärässä, kun hän selittää, että kenraali Falkenhorstin kutsuminen helmikuussa 1940 Berliiniin (ja sitten Norjan-retken johtajaksi) johtui lähentymisestä Suomeen. Hän esittää kuin todistettuna, että Falkenhorst ”tapaamisen alkusi – keskusteli myös Hitlerin kanssa siitä, miten olisi viisainta menetellä Suomen kanssa” (Ylikankaan jäähyväisluento 7.3.2001). Tämän seuraus olisi sitten ollut Kivimäen pääsy Göringin puheille ja korttien paljastaminen Suomelle.

Nyt Ylikangas kysyy, miksi Falkenhorst ”sitten kutsuttiin paikalle ’Suomen tuntijana’ eikä merisotaretken tuntijana”. Kun edellisen puheenvuoron (Haik 1/2004) lähteet eivät pelkkinä mainintoina näytä vakuutta-

2. Jalanti 15.2. 1940 Ryttille Kivimäen terveisistä (Ryтин ark. A2).

3. Olen tässä tulkinnut Kivimäen 17.1. päivämäärän kirjeen (Nordström, 244–245, 635) kuukautta myöhemmäksi. Sisältönsä perusteella se selvästi kuuluu helmikuuseen Berliinin-matkaan, eikä varsin laajassa arkistojen läpikäynnissä (ml. Kivimäen kirjeet Ryttille 14. ja 25.1.1940) ole löytynyt tietoja, joiden mukaan Kivimäki olisi ollut tammikuussa Berliinissä. Päinvastoin, ministeri Blücher torjui 19.1. Kivimäen saapumista Berliiniin. Ylikangaskin on kirjassaan (2001, 180) yhdistänyt Kivimäen kirjeen helmikuun tapahtumiin (huomauttamatta tammikuusesta päiväyksestä).

4. Haluamatta mitenkään kiistää sitä, että Ryttille tai ”hallitus” on ainakin muodollisesti katsottava Kivimäen toimeksiantajaksi, on todettava, että Tanner kirjasi (24.2. 1940 kohdalla) muistiinpanoihinsa Kivimäen olevan Saksassa ”hallituksen tieteen” mutta muistelmiinsa (s. 285) vastuuta ottavan ilmauksen ”hallituksen toimeksiannosta”.

5. Ylikankaan ”hallituksen viesti” on tarkoituksellinen kärjistyminen, sillä sekä Kivimäen että Blücherin kohdalla oli kyse hienovaraisemmasta vaikuttamisesta, koska molemmissa keskusteluissa vältettiin ”Suomen aikomuksesta puhuminen”. Blücherin kanssa keskustellessaan Tanner nimenomaan kieltäytyi kommentoimasta kysymystä (mistä on kummankin senaikainen selostus). Kivimäki taas oman selostuksensa mukaan (kirje Ryttille 19.2. 1940) huomautti, ”etten tiedä, onko apua meille luvattu tai edes pyydetty”. – Ruotsalaisten aktivistien toiminta Hanssonin hallituksen kaatamiseksi riippui siitä, pyytäisikö Suomi apua länsivalloilta. Ryttille on kirjoittanut Jalannin em. viestiin vastaukseksi huomautuksen (mahdollisesti juuri 16.2.): ”Senjälkeen kun Ruotsin hallitus on kieltäytynyt valmiiden joukkojen muodossa auttamasta Suomea, Suomella ei liene muuta mahdollisuutta. Toistaiseksi ei pyyntöä kuitenkaan ole tehty.” On vaikea tietää, saiko hän ajatuksensa myös Berliiniin.

neen, täytyy asia tässä selvittää, vaikka sillä peruskysymykseen ei olekaan vaikutusta.

”Suomen tuntija” -ilmaisu esiintyy yhdessä alkuperäislähteessä, mutta juuri näin lyhyessä muodossa, josta ei käy ilmi sen merkitys⁶ ja joka näin on omiaan antamaan mielikuvitukselle siivet. Maininta ei ole Hitlerin puheita läheltä seuranneiden suusta. Muutoin ”Suomen-tuntija” esiintyy historiantkirjoittajien teksteissä, useimmiten sen enempää selittelemättä.

Ylikangas on mielellään viitannut Tippelskirchin *Toisen maailmansodan historiaan*, jossa sanotaan tässä yhteydessä, että Hitlerin suhtautuminen Suomeen alkoi muuttua. On kuitenkin huomautettava, että Tippelskirchin ”omakätisessä” saksankielisessä kirjassa (painokset 1951, 1954 ja täydennetty 1956) Falkenhorstin valintaan liittyviä oletuksia ei ole. Ne on lisätty suomenkieliseen laitokseen vuonna 1959 (kaksi vuotta Tippelskirchin kuoleman jälkeen), kuten käytetystä kirjasinkoosta selvästi näkee. Arvostetun kirjailijan Tapio Hiisivaaaran sulkujen sisässä lisäämille oletuksille ei voi antaa samaa arvoa kuin vuonna 1940 Saksan maavoimien esikunnan tiedustelupäällikkönä olleen Tippelskirchin oletuksilla olisi ollut.

Onneksi emme ole Falkenhorstin valitsemisessa yhden ”Suomen tuntija” -maininnan varassa. Käytettävissä ovat Puolustusvoimien ylijohdon (OKW:n) päällikön Keitelin ja Falkenhorstin kertomukset vuodelta 1945.

Keitel kertoi Hitlerin virhearviona pitämästään Falkenhorstin⁷ valinnasta seuraavasti:

Hän kysyi minulta ennen Norjan sotaretken alkua: ’Kenelle annamme vastuun Norjan taisteluista?’ Ehdotin hänelle kenraali Falkenhorstia, joka oli ollut Rautalegioonien mukana Baltian valtioissa, Latviassa ja Virossa, ja joka oli ollut myös von der Goltzin kanssa Suomessa. Hän sanoi: ’Haluan nähdä kenraalin, haluan puhua hänen kanssaan henkilökohtaisesti.’

Keskustelun aiheena ei suinkaan ollut, ”miten menetellä Suomen suhteen”. Falkenhorst toteaa:

Saavuini huoneeseen ja sain kehotuksen istuutua. Sitten minun oli kerrottava Führerille operaatioista Suomessa 1918. Siis, kuinka kuljetus oli onnistunut, yhteistoiminnastamme laivaston kanssa jne. Hän sanoi: ’Istukaa ja kertokaa vain millaista se oli.’ Ja minä kerroin. Sitten nousimme ja hän vei minut kartoilla peitetyn pöydän ääreen. Hän sanoi: ’Meillä on käsillä jotain samanlaista tällä kertaa, Norjan miehittäminen.’ Sitten hän osoitti karttaa ja sanoi: ’Tämä on tiedustelutieto; valtakunnanhallituksella on tieto, että britit aikovat nousta maihin Norjaan.’

Hitlerin silloin antama perustelu Norjan sotaretkelle (Falkenhorstin kertomuksen mukaan) oli varsin ajankohtainen – eikä myöhempiin sotaretkiin viittaava: Englannin suorittama strateginen sivustankierto veisi heidät Itämerelle. Saksalla ei ollut joukkoja Itämeren alueella ja rannikko siis suojaamaton. Siellä ei ollut linnoituksia, rannikkolinnakkeita eikä rannikkotykistöä. ”Itämeren kautta englantilaiset voisivat iskeä Berliiniin ja Saksan sydämeen.” Puolan menestys ja Ranskassa saavutettava menes-

6. Määräte ei esiinny Jodlin ”tiedotteessa” (kuten Ylikangas 2001, 186) vaan Halderin päiväkirjassa. Siinä on 20.2. 1940 äärimmäisen pelkistetty maininta, jonka Maavoimien esikunnan komento-osaston päällikkö, ye-eversti Ziehlberg oli kuullut ja kertonut (”dass Führer den General von Falkenhorst sprechen will als Finnland-Kenner”). Jodlin on päätelty olleen ”pääkalonpaikalla” myös Hitlerin–Keitelin–Falkenhorstin keskustelussa, mutta hänen luonnehdintaansa asiasta ei ole säilynyt. Sen sijaan Jodl välillisesti vaikutti siihen, että Norjan-operaation valmisteluja johtamaan valittiin maavoimien kenraali, kun ensi linjan johtajat oli sidottu johtamaan länsihyökkäystä, jonka vielä tässä vaiheessa piti alkaa jo ennen Norjan-hyökkäystä. Kun Hitler harmissaan Altmark-välikohtauksesta kiirehti tarmokkaasti Norjan satamien haltuunoton valmisteluja, Jodl – valmisteluja nopeuttaakseen – neuvoi valitsemaan johtoon yhden vasta nimitetyistä armeijakunnan komentajista (Jodlin päiväkirja 19.2.1940).

7. Falkenhorst kertoi (hänen oli täytynyt kuulla asia Keitelilta): ”Führer oli kysynyt Keitelilta: ’Minkä kenraalin ottaisimme neuvotteluun?’ Silloin kersantti, tarkoitan sotamarsalkka Keitelia, ehdotti minua tähän. Minut valittiin tähän operaatioon, koska olin ollut aikaisemmin Suomessa. Siten olin jo ollut yhdessä merenylittävissä operaatioissa. Führer kysyi kenraali Keitelilta, oliko käytettävissä ketään kenraalia, jolla oli kokemusta merenylittävistä operaatioista, ja Keitel sanoi: ’Kyllä, meillä on kenraali Falkenhorst.’ Führer vastasi: ’No, en tunne häntä, mutta haluaisin hänet tänne, jotta voin nähdä hänet.’”

tys eivät hyödyttäisi, koska tuollainen isku onnistuessaan katkaisisi rintamien välisen selkärangan. Toiseksi Hitler piti sodan kannalta ratkaisevana, että Saksan laivasto ei enää pääsisi Pohjanmeren pohjukasta, jos Englanti hallitsisi merialuetta Skotlannista ja Norjasta. Kolmanneksi Norjan rannikkoveisiä oli voitava käyttää malmin kuljetukseen.

Saksalle olisi yleisemmin katsoen ollut edullista, että Neuvostoliitto olisi joutunut sotaan länsivaltoja vastaan. Tämä ei kuitenkaan saanut tapahtua Saksan suojattomassa pohjoissivustassa. Kun Suomi taisteli pitkään, Hitlerin oli suunniteltava esteitä länsivaltain Skandinaviaan-tunkeutumiselle. Hänen Norjan-operaatioonsa liittyivät – kuten Ylikangaskin tulkitsee – Göringin kehotukset rauhantekoon. Vastaavasti, kun Suomi oli tehnyt rauhan, oli Neuvostoliiton joutuminen sotaan taas toivottavaa. Tätä todistaa Halderin merkintä 27.3.1940, että Hitler toivoi Ranskan onnistuvan välien rikkomisessa Neuvostoliittoon (”Die Bestrebungen Frankreichs, es zum Bruch mit Russland kommen zu lassen, sind ihm offenbar sehr erwünscht”).

Avunantosopimus ja Karjalan takaisinvaltaaminen

Jo aiemmin (Haik 1/2004) esitin arvion, mihin liittyi 25.2. julkilausuttu pelko sitoutumisesta Neuvostoliiton riveissä sotaan Saksaa vastaan. Puolustusliittoasia tuli tällöin⁸ taas esille, koska se sisältyi 23.2. Tukholman kautta saatuihin Neuvostoliiton vaatimuksiin. Sen sijaan syyt puolustusliiton vastustamiseen olivat jo valmiiksi mielessä. Rauhanehtojen hyväksymistä vastustava Urho Kekkosenkin katsoi eduskunnan ulkoasiainvaliokunnassa 29.2., että rauhanteon jälkeen Suomi joutuisi ”poliittiseen riippuvaisuussuhteeseen Venäjältä”. Tästä taas seuraisi alueella ”pysyväinen jännitystila”, jos ”Saksa ja Venäjä eroavat”.⁹

Ylikangas tulkitsee, että avunantosopimuksen torjuminen oli suorassa yhteydessä Rytin samassa kokouksessa tekemään esitykseen Staliniin vetoamiseksi (jotta Neuvostoliitto ei kiristäisi ehtoja). Vetoamukseen olisi Rytin mielestä tullut sisällyttää ajatus, että Suomelle ”epäedullinen väkival-

tarauha ei saattaisi tulla pysyväksi, koska olisi pelättävää, että Suomi yrittäisi käyttää ensimmäistä soveliaista tilaisuutta, jolloin Venäjä on vaikeuksissa, saadaksemme aikaan muutoksia siihen”. Yhteys on vain Ylikankaan tulkinnassa, ei lähteessä. Saksaa ei mainittu (eikä kyllä Karjalan takaisinvaltausuhkaustakaan). Juuri se, että asia ajateltiin esittää Stalinille, osoittaa, ettei haudottu mitään konkreettista kostosuunnitelmaa. Toki oli tarkoituksenmukaista voimistaa Stalinissa ns. länsikortin vaikutusta.¹⁰ Olihan Tukholman neuvostolähetystöstä kiertotietä levitetty huhua, että pienten kansain etua puolustavan Stalinin vaatimukset olisivat lievemmat kuin sotilaspäällystön (mihin jo aiemmin viittasin). Ainakin Ryti halusi tätäkin vetoamista yritettävän, vaikkakaan Tanner ei yhteyttä saanut aikaan; liekö kovin yrittänytkään.

Vain venyttämällä tulkinta lähteen ulkopuolelle voidaan esittää, että hallitus 25.2. otti kannan liittyä Saksan hyökkäykseen Neuvostoliittoon, kun on lisäksi täysin epäuskottavaa, että Göringin kyseenalaistettu sodan lupaus olisi tullut jo perille.

Vielä Göringin lohdutuksen saapumisesta

Kiistan edelleen Göringin ”lupauksen” (siis Nordströmin muistelmien muodossa) mahdollisuuden vaikuttaa 25.2. hallituksen kokouksessa käytettyjen puheenvuoroihin, jotka Ylikankaan mukaan merkitsivät ratkaisevaa valintaa tulevan Saksan-kumppanuuden hyväksi ja olivat ”tässä yhteydessä aivan keskeiset lausumat”. Ylikankaan uusimman puheenvuoron mukaan tällainen yksityiskohta ei vaikuttaisi päätöksentekoon, mutta mielestäni sillä on melkoinen vaikutus kokonaistulkintaan. Tämä oli ainoa yhteys, jossa hallituksen rauhanehtoja koskevissa keskusteluissa viitattiin Saksan ja Neuvostoliiton sodan mahdollisuuteen. Mikäli Göringin ”lupauksesta” olisi jo ollut tieto, se antaisi perusteen arvailla, että hallituksella olisi ollut selvä ennakkokäsitys tai ”linja” siitä, että juuri Saksan mukana voitaisiin myöhemmin muuttaa rauhansopimusta. Kun Ylikangas intoutuu väittelemään ajankohdasta, on siihen siis tässä syytä palata.

”Rydille Stop Lentokone ei lähtenyt Stop Täällä (täällä,) täysi varmuus siitä ettei Saksa pane esteitä Ruotsin aktiiviselle osanotolle jos länsivallat poissa Stop Saksa ei ole varoittanut Ruotsia antamasta vapaaehtoisia Espanjan tapaan Stop Ei esteitä länsivaltojen vapaaehtoisille mutta jos niiden säännölsiä (säännöllisiä?) joukkoja Suomessa Saksan taistelu niitä vastaan todennäköinen Stop Eilen tapaamani henkilö kehoitti vakavasti rauhantekoon saatavilla ehdoilla koska länsivallat joihin turvautumisen ymmärsi eivät voi antaa tehokasta apua Stop Täällä-neuutaav (täällä neuvotaan?) kääntymään (Kääntymään?) Italian välitkksellä (välityksellä?) Saksan puoleen jyotta (jotta?) Saksa paremmin painostaisi Venäjää Stop Eikö sitä ennen kuitenkin erikoisvaltuutetun kautta täysi selvyys ltvatun (luvatun?) avun nopeudesta tehokkuudesta sekä ilmdttus (ilmoitus?) jollei tällaista apua saada pyydetään välitystä Stop Eikö yksi rauhan edellytyksistä myöskin ole sotilasliitto Ruotsin kanssa Stop Palaan heti kuin paawan (?)”.

Kivimäki

Kivimäen salasäbke 24.2.1940. Kopio lienee varsin yksi yhteen alkuperäisen kanssa, koska myös dechifreerauksessa eli avaamisessa havaitut epävarmuudet on merkitty mukaan. Säbke on lähetetty Berliinistä klo 16.09 eli suurinpiirtein siiben aikaan, kun Suomessa odotettiin Kivimäen soittoa Tukholmasta, ja väylänä on puolustusministeriö, mikä selittää sen, että säbke ei ole kirjautunut ulkoministeriöön. Salasäbke avattiin Helsingissä aamuyöllä klo 04.25.

Ylikangas päättelee, että 25.2. mennessä olisi saatu muuta, asiakirjoissa mainitsema tonta informaatiota. Lisäyhteysmahdollisuuksia keksiessään Ylikangas siteeraa Tannerin muistelmia, mutta on todettava, että Tanner on niissä yhdistänyt kahden päivän asiat. Vastaavat lauseet löytyvät erillään hallituksen istuntomuistiinpanoista 23.2. ja 25.2. On ilmeistä, että Tanner ei muistelmiaan kirjoittaessaan ottanut huomioon, että tekstiä tultaisiin tässä mielessä tarkastelemaan suurenuslasilla.

Ylikankaan väite lisäinformaatiosta perustuu Tannerin mainintaan 25.2. (”hänen” eli tässä tapauksessa Göringin rauhankehottuksen jatkeena) ”oli kehoitettu kääntymään Italian kautta Saksan puoleen”. Kuitenkin siteeraamassani Waldenin muistiinpanossa Kivimäen sähkeestä tämäkin asia on mukana: ”Saada kehoittamaan Saksaa välittämään.” Varmemmaksi vakuudeksi meillä on käytettävissä myös saman sähkeen ”alkuperäinen” versio, josta Tanner näkyy lukee- neen jokseenkin suoraan hallitukselle. Siinä Italia on mukana. (Tästä sähkeestä muuten yksiselitteisesti ilmenee, että Göringin ja Kivimäen tapaaminen tapahtui 23.2. eikä 22.2., kuten tähän mennessä on monesti mainittu).¹¹

Ei siis ole tarvetta kuvitella muita yhteyksiä Berliinin ja Helsingin välillä niiden lisäksi, joista lähteissä kerrotaan.¹² Muita sähkeitä (”toista sähkettä”) tai vihjailevia pu-

heluja ei tullut, ennen kuin Kivimäki 26.2. saapui Tukholmaan.

Kivimäen tärkeät asiat

Tannerin muistelmien edellä valittelemani yksinkertaistava sanamuoto on Ylikankaan todiste sille, että oli vielä Kivimäen ”tärkeitä asioita”, joita ei 25.2. Tannerin tiedossa ollut. Tästä muistelmien kohdasta esittämäni perusteella ei siis uusia ”tärkeitä asioita”

8. Itse asiassa ehtoihin sisältyvä vaatimus oli hyvää tarkoittavan Norjan ulkoministerin Kohtin 1.2.1940 esittämä ratkaisumalli, jonka oli määrä viedä pohja Hangon tukikohdan vaatimukselta ja – kun se oli rajattu Suomenlahteen – soveltua Suomen neutraliteettipäämäärään. Suomalaiset eivät kuitenkaan nähneet asiaa näin viattomaksi, varsinkin kun Hangon tukikoh- ta sisältyi edelleen Neuvostoliiton vaatimuksiin.

9. *Sodan ja rauhan mies* (toim. Ari Uino, 1998), 49.

10. Presidentti Kallion puheenvuorossa näkyy se, mi- hin ilmansuuntaan läsnäolevat Rytin ehdotuksen liit- tivät: ”emme harrasta sotarintaman laajentamista em- mekä ole halukkaita pyytämään länsivaltojen apua, jos vain saadaan kunniallinen rauha.”

11. Kivimäen sähke Berliinistä 24.2.1940, Tannerin ark. 26, kokoomaniteen liite, 238.

12. Kivimäki soitti ensin Berliinistä Rytille 23.2., jol- loin ”häntä oli kehoitettu viipymättä matkustamaan Ruotsiin, koska Saksasta ei uskalla puhelimesta kes- kustella niin salaisista asioista” (Tudeerin merkinnät 23.2.). Tällöin katsottiin, että hän voisi soittaa Tuk- holmasta – siis nimenomaan Tukholmasta – Rytille 24.2. klo 16. (Waldenin ilmoituksessa Mannerheimille 24.2.1940). Matka ei kuitenkaan onnistunut, kun ”len- tokone ei lähtenyt”. Kivimäki ilmoitti (iltapäivällä 24.2.) palaavansa ”heti kun pääsen”. Tilanteesta Tanner ker- toi (Tudeer 25.2.): ”Hänen piti eilen tulla Suomeen, mutta istuu kulkuyhteyksien keskeytymisen takia vie- lä Berliinissä.”

tarvitse etsiä. Tiedot Saksan uhkausesta hyökätä liittoutuneita vastaan ja Ruotsin avun sallimisesta olivat kiireellisiä ja tärkeitä tuossa tilanteessa. On kuitenkin selvä, että vaikka Tanner ei lisää asioita osannutkaan odottaa, Kivimäki saattoi sellaisia hänelle 27.2. alkaen kertoa. Kivimäellä oli Tannerille ja Rytillä paljon kerrottavaa, ei ehkä aivan uutta mutta selventävää. Aika paljon Saksan tuomisia onkin luettavissa Kivimäen puheenvuorossa 28.2. Kiinnostava on ”heidän” (saksalaisten) mielipide, että Saksan välitystoiminnalle (vain ”postikonttorina”) ”sopiva hetki olisi, kun on saatu sitova ilmoitus länsivaltojen avusta”. Lausuja on saattanut olla (19.2.) *Auswärtiges Amtin v. Grundherr*, joka jo joulukuussa oli lausunut Kivimäelle avomielisiä – ei aivan oikeaoppisia – ajatuksia.

Kaiken kaikkiaan on eheässä kokonaistulkinnassa painavana otettava huomioon, että Göringin viesti sisälsi uhkauksen sotilaallisesta asiaan puuttumisesta, mikä vahvisti aiempia käsityksiä Suomen jaosta Neuvostoliiton ja Saksan etupiireihin ja Saksan ”apuretkesta” Suomeen (vrt. kirjoitukseni *HAik* 1/2004). Tanner sanoi 29.2 aiemmalle ministeritoverilleen, vastahankaiselle kansanedustaja Kekkoselle yksityisesti: ”Saksasta on sanottu, että ellei rauha Suomen ja Venäjän välillä ole tehty ennen pääsiäistä [24.3.], puuttuvat he asiaan.” Saman asian Tanner sanoi 28.2. ministeritoverilleen ”väitetään, että Saksa olisi valmis sekaantumaan leikkiin, ellei Suomi suostu rauhaan”. Tämän ei toki ole tarvinnut sisältyä Göringin viestiin, sillä tulihan muualtakin tietoa. Suomen jakamiseen Saksan ja Neuvostoliiton kesken Tanner viittasi myös 6.3. eduskunnan ulkoasiainvaliokunnassa: vaihtoehtoina olivat ”rauha tai Puolan kohtalo”.¹³

Ylikangas pitää vahvana viittauksena Göringin Kivimäen kautta toimittaman viestin erityisisällöstä sitä, että kenraali Talvela mainitsi joulukuussa 1940 Göringille sen vaikutuksesta Suomen rauhaan taipumiseen. Ylikangas kysyy, miksi Talvela painotti muista vastaavista vain tätä helmikuista viestiä. Ilman ennako-odotuksia ei asiassa kuitenkaan näy mitään ihmeellistä. Mikäli tarkastelemme Talvelan puheen tarkoi-

tusta, Göringin saattamista myönteiseksi Suomen ja Ruotsin yhteistyölle, on selvää, että Göringin aiempaan huolenpitoon piti viitata. Tietysti Kivimäki mainittiin, koska hän oli ainoa *suomalainen*, joka näissä asioissa oli käynyt Göringin luona, ja hän oli lisäksi tuolloin Suomen lähettiläänä Berliinissä. Myöskään Talvelan käyttämä sanamuoto¹⁴ ei viitannut mihinkään rivien välissä olevaan, mitä ei Kivimäen muistelmien versio olisi kattanut.

Keisarinna Elisabetin manifesti suomalaisille vuonna 1742 sisälsi sekä porkkanan (itsenäisen Venäjän suojeluvaltion perustamisen) että kepin (uhkauksen kasakoiden lähettämisestä). Näistä jälkimmäinen selvästikin tehoi. Göringin viesti, joka oli vain yksi arvoltaan kyseenalainen viesti muiden reaktioiden joukossa, sisälsi sekin porkkanan (alueluovien korvaamisen suur sodan päätyttyä) ja kepin (uhkauksen suur sodan leviämisestä Pohjolaan ja siis Suomen joutumisesta taistelemaan etäisen demokraattisen maailman etulinjassa kahta diktaattoria vastaan). Näistä jälkimmäisellä oli selvästikin ratkaiseva merkitys.

Hyvitys mutta miten

Olisiko sitten – siis 25.2. jälkeen – Saksan hyökkäykseen nojaaminen ollut ”hallituksen linja, joka piti loppuun saakka” (kuten Ylikangas esittää)? Sodan uusiutuminen liitettiin hallituksen keskusteluissa useimmiten (9 tapausta) yksioikoisesti siihen, että Neuvostoliitto aloittaisi hyökkäyksen rauhan teon jälkeen. Tulevasta uudesta rauhanratkaisusta, johon ei välttämättä liittynyt sota vaan ehkä länsivaltain (tai Saksan) painostus, puhuttiin myös (3 tapausta).

”Loppuun saakka taistelijoista” Niukkanen laski (9.3.) siihen, että taistellen menetetty alue saataisiin takaisin ”lopullisessa pesänselvityksessä”, kun ”maailmantilanne” kesän jälkeen muuttuisi. Hän oli valmis kutsumaan länsivallat Pohjolaan. Tässä näkyy sama ajattelulinja, joka on monesti näkyvä helmikuun lähdeaineistossa. Ragnar Nordströmin seikkaperäisestä kirjeestä 16.2. 1940 näkyy, että hän ja Kivimäki arvioivat Suomen itsenäisyyden palautuvan suur sodan päätyttyä, kun länsivallat voittaisivat.

Kivimäen lisäideana oli, että palautuminen voisi tapahtua Suomen ja Neuvostoliiton rauhanteon jälkeen (kuitenkin taas länsivaltain voittoon laskien). Göringin kanssa puhuttuaan Kivimäki 28.2. lupasi hallitukselle, että Suomi saisi tuen aluepalautuksille, riippumatta siitä, voittaisiko Saksa vai länsivallat suursodan.

Takaisin *valtaaminen* esiintyy julkilausutuna Rytin puheenvuorossa 28.2. ja (jokaisen toiveena) tunnetussa Tannerin vastauspuheenvuorossa 9.3. Söderhjelmille, ilman viittausta Saksaan. Aineistosta ei löydy tukea sille, että rauhankatkaisu olisi tehty Saksan ja Neuvostoliiton sotaan laskien.

On todettava, että rauhanpäätöksessä ei ratkaisevasti otettu huomioon tulevaisuuden spekulatioita. Vaihtoehtojen säilyttämishalusta todistaa Rytin kanta 28.2.: ei ”kevytmielisyyttä” vaan paras mahdollinen rauha ja tulevaisuuden toivo. Samasta todistavat Tannerin sanat 12.3., että suursodan loppumisesta ei ollut tietoa.

Rauhan tultua taas voitiin vain jatkaa maan ja sen armeijan jälleenrakentamista ja vaalia suhteita ulkovaltoihin. Ylikankaan todistelu Gripenbergin päiväkirjan (21. ja 23.3.1940) perusteella hänen olettamansa saksalaissuuntauksen jatkamisesta ei vakuuta. Tulkinta siinä lähtee ennakko-odotuksesta. On aivan eri asia puhua ”hyvistä substeista” – myös – Saksaan kuin saksalais-suuntauksesta. Gripenbergin ministeriksi ehdottaminen ei mielestäni ole tulkittavissa ”näkösuojaksi” vaan haluksi pitää eri optiot avoinna. Talvisodan jälkeen pyrittiin säilyttämään rauhantila ja ystävyys Itämeren piirissä. Tilanne muuttui keväällä 1940, kun Saksa voitti Norjassa ja Ranskassa ja yhteydet (ei ystävyys) katkesivat läntisiin demokratioihin, mutta suursota jatkui eikä Saksa halunnut pitkään aikaan antaa Suomelle takuuta.

Olen nyt kohta kohdalta vastannut Ylikankaan uumoilemiin avoimiin kysymyksiin, sortumatta mielestäni ”kovin kevyihin” perusteluihin. Ylikankaan tulkinta on johdonmukainen, mutta se ei kata eräitä painavia asiakokonaisuuksia – esimerkiksi Puolan jaon kaltaisen tai Viron kaltaisen ”avunantosopimus-kohtalon” pelkoa – ja

sen perustelut nojaavat osittain väärinkäsityksiin, osittain lähteiden ylitulkintaan.

”Ajopuukeskustelua” vai asiakeskustelua?

Nykyisin esitetään valitettavan usein historiateoksia (ja tieteellisiä teoksiakin) markkinoitaessa jokin tutkimuksen jo kauan sitten kyseenalaistama tieto vääräksi ja siten oma tulos täysin käänteentekeväksi. Kuinka monta kertaa onkaan ajopuuteoria kumottu vuosikymmenten mittaan. Vastaavasti Ylikangas nyt luo muiden tutkijoiden, vieläpä kollektiivisen, käsityksen heiltä kysymättä (”näyttää siltä”, ”pelkään pahoin”) ja sen jälkeen esittää eriävän mielipiteensä (”itse käsitän asian perin juurin toisin”) asiasta, josta ei edes keskustella.

Olisi jo aika päästä tutkimaan historiaa asiapohjalta, ilman sotasyllisyyssnäkökulmaa, joka nykyisin hypähtelee Ylikankaan teksteistä. 1970-luvulla sain kollegoilta tukistusta, kun kirjallisestikin uskalsin väittää, että ajopuu-väittely haittaa kivettymillään tieteellistä tutkimusta. Nyt voitaisiin keskittyä tapahtuneen syihin – mihin Ylikangaskin tulkinnallaan pyrkii – ja jättää ”ajopuu” tai sotaansyylisyys historiankirjoituksen historiaan.

Revanssisota-nimitystä on, kuten Ylikangas muistaneekin, käytetty aivan vakavasti historiankirjoituksessa, tosin suomalaisella nimellä hyvitysota. Sitä viljeli poliittisen historian professori L. A. Puntila, joka oli ollut Risto Rytin sihteeri. Ehkä on syytä näinä aikoina muistuttaa mieliin, että Puntilan – joka oli aktiivisesti mukana politiikassa – aloite toisen maailmansodan historian tutkimusprojektista käytännössä kaadettiin poliitikojen ja radikaalien nuorten historiantutkijoiden yhteistyöllä, Ulf Sundqvistin opetusministerikaudella 1970-luvulla. Hankkeen jäännökset pelastettiin SUOMA-projektiin,

13. Sodan ja rauhan mies, 48, 50.

14. ”Der Krieg wurde jedoch zur Zeiten beendet und Friede geschlossen, nicht zu mindestens dank des Rates, den Sie, Herr Reichsmarschall, uns durch Minister Kivimäki haben zu Teil kommen lassen. Obwohl der Krieg uns schwer heimgesucht hat und wir gezwungen wurden, lebenswichtige Teile unseres Landes abzutreten, durften wir jedoch unsere Selbständigkeit behalten.”

jonka kuitenkin tuli keskittyä muihin asioihin kuin ulkopoliittikkaan ja sodankäyntiin.

Tämä ratkaisu mukautui samaan tiedepoliittiseen linjaan, joka aina tilaisuuden tullen syrji sotahistorian tutkimusta muiden rauhanomaisten (ja kannatettavien) tutkimussuuntausten hyväksi (kuten näihin ratkaisuihin osallistuneet varmaan hyvin muistavat). Sama linja jatkui neljännesvuosisadan, ja onpa sillä edelleenkin seurausvaikutuksensa. Ja sitten vielä siunaillaan, että jotkin Suomen sota-ajan historian asiat eivät ole saaneet väitöskirjatutkijoita kimpuunsa. Saamme olla tyytyväisiä, kun edes pro graduja¹⁵ on tehty niinkin paljon. ■

15. Keskusteltavan asian kannalta on mainittava kaksi tuoretta talvisotaa käsittelevää tutkielmaa: Pirkko Kanervon tutkielma Italian politiikasta ja Henrik Talan tutkielma Daladier'n hyökkäyshalusta.